

**ОЦІНКА АДАПТАЦІЙНИХ
ЗДІБНОСТЕЙ КУРСАНТІВ –
ПОТЕНЦІЙНИХ КАНДИДАТІВ ДО
ПІДРОЗДІЛІВ СИЛ СПЕЦІАЛЬНИХ
ОПЕРАЦІЙ (ССО)**

Кузнецов Максим

Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана П. Сагайдачного

Аннотация

Цель: определение психологической готовности курсантов, их адаптация к действиям в будущих операциях. Материал: появление в Вооруженных Силах Украины отдельного рода сил – Сил специальных операций (ССО) вызывала необходимость подготовки для них специального контингента. В первой попытке подготовки только 20% кандидатов прошли испытание психологической подготовленности. Результаты: исследования показали, что курсанты по своим психофизическим развитием в целом отвечают требованиям учебно-боевой деятельности, но еще недостаточно готовы для выполнения более напряженных в физическом и, особенно, в психологическом плане нагрузок.

Ключевые слова: силы специальных операций, психологическая готовность, адаптация.

Annotation

Purpose: to determine the psychological readiness of cadets, their adaptation to actions in future operations. Material: the appearance in the Armed Forces of Ukraine of a separate type of force - Special Operations Forces (SOF) caused the need for training for them a special contingent. At the first attempt at preparation, only 20% of the candidates passed the psychological preparedness test. Results: studies have shown that cadets in their psychophysical development as a whole meet the requirements of combat training, but are not ready yet to carry out more stressful work in the physical and, especially, the psychological load.

Key words: special operations forces, psychological readiness, adaptation.

Постановка проблеми. Підрозділи Сил спеціальних операцій (ССО) – новий вид Збройних Сил України. Указ про їхнє створення був підписаний Президентом України 26 липня 2016 року. Це – структурно виокремлені підрозділи, що являються складовою частиною Сухопутних військ, призначених для виконання найбільш складних службово-бойових завдань у різних умовах діяльності. Серед завдань ССО – контртерористичні заходи, спеціальна розвідка, аналіз і обробка інформації для вироблення правильної стратегії та залучення необхідних ресурсів, нетрадиційні методи ведення війни – інформаційно-психологічні операції тощо. Крім того, підрозділи ССО можуть залучатися для виконання інших завдань, визначених законодавством.

Програма підготовки підрозділів ССО містить в собі види підготовки, найбільш характерні для службової діяльності цих підрозділів. Для якісної підготовки військовослужбовців дуже важливе значення має попередній відбір кандидатів у такі підрозділи. Фізичні й психологічні навантаження, кількість навчальних годин бойової і інших видів підготовки значно перевищують обсяг навчально-бойової діяльності

інших підрозділів Сухопутних військ. Це обумовлено високими вимогами до рівня професійної підготовленості військовослужбовців ССО, здатних витримувати надлюдські навантаження під час виконання бойових завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кардинальні зміни, які відбуваються в житті нашого суспільства, пред'являють високі вимоги до підготовки кадрів для Збройних Сил України (ЗСУ). Кожна професія припускає певну сукупність знань, умінь і навиків, без яких не можна бути фахівцем-професіоналом. В сучасному світі на тлі політичних та економічних суперечностей, що загострюються, все частіше головним засобом їх рішення є ЗСУ. У теорії військового мистецтва відбувається зміна парадигм військово-наукового мислення, пов'язана з серйозними змінами в системі пріоритетів і цінностей суспільства, загостренням збройної боротьби. Змінюється структура, логічна організація, методи і засоби військово-політичного протиборства, виявляється інше розуміння поняття війни. Збройні конфлікти останніх десятиліть змінили підходи до форм і способів їх застосування. До категоріальних понять «бій», «бойові дії» додалися «спеціальна операція (дії)», «контртерористична операція», а їх практична реалізація пов'язана із суто прагматичними цілями [11,12,14].

Розглядаючи вплив психогенних чинників на ефективність виконання завдань, відзначимо, що процес психологічного забезпечення особового складу підрозділів спеціального призначення в навчально-бойовій діяльності є комплексом заходів, який підрозділяється на такі етапи:

- 1) професійно-психологічний відбір кандидатів для проходження служби;
- 2) загальна психологічна підготовка особового складу;
- 3) психологічне забезпечення

спеціальної підготовки військово-вслужбовців (досягнення високої бойової активності особового складу, здатності переносити нервово-психологічні навантаження і зберігати боєздатність у складній обстановці сучасного бою);

4) психологічна реабілітація військовослужбовців, які пережили травматичні ситуації.

Так, на першому етапі психологічного забезпечення навчально-бойової діяльності підрозділів спеціального призначення важливу роль грає якісне комплектування підрозділів особовим складом. У публікаціях Н. Коупленда, К. Макнаба, А.Г. Караяні, М.М. Решетникова у зазначеному напрямку, особлива увага приділяється військовому професійному психологічному відбору [6, 7, 9, 10]. На думку авторів, якісно організований професійний психологічний відбір є дієвим засобом скорочення термінів підготовки особового складу, зниження відсіву професійно непридатних осіб і підвищення боєздатності підрозділів, сформованих з урахуванням психологічної сумісності військовослужбовців. На його основі здійснюється комплектування військових посад, забезпечується відповідність професійно важливих індивідуально-психологічних якостей і здібностей військовослужбовців вимогам військово-професійної діяльності. Тим самим прискорюється формування бойових умінь і навиків, полегшується процес адаптації до умов служби, росте особиста дисциплінованість, підвищується авторитет військовослужбовця в колективі [11,12,13].

На сьогодні є певна кількість публікацій, присвячених проблемам підготовки підрозділів спеціального призначення. В них в основному йде мова про питання фізичної підготовленості військово-вслужбовців таких підрозділів, програму фізичної підготовки й відбору [1,2]. Що стосується питань психологічної підготовки й

відбору, то публікацій стосовно цих питань значно менше [3,4].

Завдання і методи дослідження. Метою статті є визначення психологічної готовності курсантів – кандидатів у підрозділи ССО, їх адаптація до дій у майбутніх бойових операціях.

Методика оцінки адаптаційних здібностей особи (багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність-200») призначена для вивчення адаптаційних можливостей військовослужбовців на основі оцінки деяких соціально-психологічних і психологічних характеристик особи, що відображають інтегральні особливості психічного і соціального розвитку. Багаторівневий особовий опитувальник (БОО) «Адаптивність» є офіційною психодіагностичною методикою, рекомендованою до використання в процедурах психодіагностичних обстежень керівними документами Збройних Сил України.

За наслідками психофізіологічного обстеження всі військово-вслужбовці розподіляються на чотири групи згідно з критерієм рівня стійкості до бойового стресу (СБС):

1 рівень – висока стійкість до бойового стресу;

2 рівень – достатня стійкість до бойового стресу;

3 рівень – задовільна стійкість до бойового стресу;

4 рівень – низька стійкість до бойового стресу.

Військовослужбовці, які мають 1-й і 2-й рівні СБС, характеризуються хорошою професійною підготовкою, оптимальним функціональним станом організму (високий адаптивний потенціал особи, адекватний обстановці рівень тривожності, достатні фізіологічні резерви).

Особи цієї групи досить швидко адаптуються до бойової обстановки і надалі ефективно виконують свої службові обов'язки впродовж всієї участі в бойових діях.

Військовослужбовці, які ма-

Таблиця 1

Результати опитування військовослужбовців – учасників АТО

Показники	$X \pm \delta$, ум. од.	m	CV %
Достовірність	5,2±3,4	0,51	65,4
Поведінкова реакція	5,5±1,5	0,23	27,3
Комунікативний потенціал	6,3±2,0	0,31	31,7
Моральна нормативність	6,0±1,8	0,27	30
Військово-професійна спрямованість	6,0±1,2	0,18	20
Девіантна форма поведінки	6,3±1,8	0,27	28,6
Схильність до суїциду	6,9±2,0	0,31	29
Загальна сума стенів	37,0±7,2	1,09	19,4
Рівень СБС	2 – достатній рівень стійкості		

ють 3-й рівень СБС, характеризуються граничними показниками функціонального стану організму. Для досягнення високої бойової ефективності військовослужбовцю, який відноситься до цієї категорії, потрібний більш тривалий час для адаптації до бойових умов і, як правило, проведення спеціальних заходів психофізіологічної корекції.

Військовослужбовці, які мають 4-й рівень СБС, характеризуються незадовільним функціональним станом організму. Військово-професійна працездатність у таких військовослужбовців різко понижена. Як правило, вони пред'являють багато психосоматичних скарг. Об'єктивно у них виявляються ознаки вираженої астенії, рівень тривожності різко підвищений. В процесі бойових дій з їх числа відмічається найбільша кількість санітарних і безповоротних втрат.

Використання комплексу психологічних і психофізіологічних методик дозволяє в переважній більшості випадків завчасно прогнозувати успішність професійної діяльності військовослужбовців в реальній бойовій обстановці і правильно здійснювати раціональне комплектування бойових підрозділів.

БОО «Адаптивність» використовується для вирішення завдань визначення рівня стійкості до

бойового стресу (СБС). У цьому дослідженні використовується версія БОО «Адаптивність-200», що включає анкету на 200 питань. Обробка результатів обстеження військовослужбовців з використанням БОО «Адаптивність-200» дає можливість отримати результати за такими шкалами:

Шкала достовірності (ДП) призначена для оцінки щирості військовослужбовців на питання БОО «Адаптивність-200» (і тим самим надійності отриманих даних);

Шкала поведінкової регуляції (ПР) призначена для вивчення рівня нервово-психічної стійкості військовослужбовця і його толерантності до несприятливих дій професійної діяльності.

Шкала комунікативного потенціалу (КП) призначена для вивчення комунікативних можливостей військовослужбовця і уміння будувати міжособові відносини в колективі.

Шкала моральної нормативності (МН) призначена для вивчення здатності військовослужбовця дотримувати моральні норми поведінки, уміння підкорятися груповим і корпоративним вимогам.

Шкала військово-професійної спрямованості (ВПС) призначена для вивчення рівня професійної мотивації і спрямованості обстежуваного на продовження профе-

сійної діяльності.

Шкала схильності до девіантних форм поведінки (ДАП) направлена на виявлення ознак аддитивної і делінквентної поведінки.

Шкала суїцидального ризику (СР) призначена для виявлення осіб, схильних до здійснення суїцидальних дій.

Сума показників ПР, КП і МН визначають адаптаційний потенціал військовослужбовців, який показує рівень стійкості до бойового стресу (СБС).

Безпосередньо перед проведенням обстеження дається коротка інструкція: «Зараз досліджуватимуться деякі Ваші особистісні особливості. Опитувальник містить 200 тверджень (питань) про життя, роботу, відносини в суспільстві, інтереси і схильності. Ваше завдання полягає в тому, щоб визначити своє ставлення до кожного твердження, тобто погодитися або не погодитися з ним. Якщо Ви погоджуєтесь із твердженням, то в клітці з номером певного питання ставиться «+». Якщо Ви не згодні – ставиться «-».

«Правильних» або «неправильних» відповідей тут бути не може, тому прагніть довго не замислюватися над питанням – відповідайте виходячи з того, що більше відповідає Вашому характеру або уявленню про самого себе.

На кожне питання тесту обстежуваний кандидат може відповісти «так чи ні». Ухильних відповідей в БОО-200 не передбачено. Аналіз відповідей проводиться за спеціальною шкалою, яка враховує кількість точних відповідей. Потім отримані результати переводяться у «стени» за 10-бальною шкалою, які й визначають рівень стійкості опитаних до бойового стресу [5, 8, 14].

Результати дослідження та їх обговорення. У дослідженні взяли участь 46 курсантів Національної академії сухопутних військ і 44 військовослужбовця,

Таблиця 2

Результати опитування курсантів НАСВ

Показники	$X \pm \delta$, ум. од.	m	CV %
Достовірність	6,5 \pm 2,6	0,58	40,4
Поведінкова реакція	4,2 \pm 0,8	0,18	19,3
Комунікативний потенціал	5,3 \pm 1,2	0,27	22,2
Моральна нормативність	5,6 \pm 1,6	0,36	28,6
Військово-професійна спрямованість	6,8 \pm 1,1	0,28	16,1
Девіантна форма поведінки	7,3 \pm 1,8	0,27	28,6
Схильність до суїциду	6,3 \pm 1,6	0,53	25,3
Загальна сума стенів	45,2 \pm 7,2	2,29	5,4
Рівень СБС	2 – достатній рівень стійкості		

які були учасниками АТО. Результати аналізу анкет опитування представлені у таблицях 1,2.

Аналіз опитування військовослужбовців – учасників АТО показав таке. Достовірність відповідей у 5,2 стена знаходиться на досить високому рівні. У той же час, 4 респонденти (9%) мали результати більше 10 стенів, що говорить про їх неправдивість у відповідях, намагання показати себе з кращої сторони. Тобто, їх результати недостовірні. Решта відповідей знаходиться на достатньому рівні достовірності результатів, хоч і має деякі ознаки соціальної бажаності. (Коротка інтерпретація результатів індивідуально-психологічного вивчення. При значеннях шкали (Д = 0-5 балів) – «Висока достовірність результатів обстеження». При значеннях шкали (Д = 6-9 балів) – «Достатня достовірність результатів обстеження. Окремі ознаки соціальної бажаності». При значеннях шкали (Д = або > 10 балів) – «Результати обстеження недостовірні. Винесення висновку не є можливим. Потрібне додаткове поглиблене обстеження». В даному випадку дані по решті шкал не проводити).

Показники ПР, ПК, МН, ВПС, ДАП і СР доводять, що у більшості респондентів (75-82%) достатній рівень нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції, у тому числі й у ускладнених

умовах діяльності. Вони мають достатній рівень комунікативних здібностей і достатньо швидко адаптуються у новому колективі. В цілому орієнтовані на збереження загальноприйнятих соціальних норм поведінки. Стійко орієнтовані на продовження професійної діяльності, у тому числі й у особливих умовах. Відсутні ознаки суїцидального ризику. Хоча у 18% з них відмічена наявність окремих ознак суїцидальної схильності, які за умови тривалої військово-професійної адаптації або складностей у міжособистісних стосунках з колегами або з начальством можуть виникнути думки суїцидальної спрямованості.

За загальною сумою стенів проведеного нами дослідження військовослужбовці – учасники АТО відносяться до другого рівня стійкості до бойового стресу, який в основному відповідає вимогам до бійців в умовах бойової діяльності. У той же час значні показники коефіцієнту варіації групи, яка досліджувалась, свідчать про велику неоднорідність учасників дослідження. Це природно, тому що учасники дослідження не були членами одного військового підрозділу.

Таке ж дослідження, проведене на курсантах НАСВ, засвідчило таке (таблиця 2).

Достовірність відповідей у 6,5 стена знаходиться на досить

високому рівні. У той же час 5 курсантів (10,8%) мали результати більше 10 стенів, що говорить про їх намагання показати себе з кращої сторони. Їх результати не були враховані – як недостовірні. Решта відповідей знаходиться на достатньому рівні достовірності результатів.

Показники ПР, ПК, МН, ВПС, ДАП і СР доводять, що у курсантів дещо знижений рівень нервово-психічної стійкості і поведінкової регуляції (за результатами аналізу відповідей на багаторівневий особовий опитувальник «Адаптивність-200»), нестабільний рівень працездатності, особливо в ускладнених умовах діяльності. Також уповільнена адаптація до нових умов життя і може супроводжуватись тимчасовим погіршенням функціонального стану організму. Досліджувані курсанти мають середній рівень комунікативних здібностей і при встановленні міжособистісних контактів деколи можуть неправильно будувати стратегію своєї поведінки. В цілому достатній рівень соціальних норм поведінки. Достатній рівень військово-професійної спрямованості. Відсутні ознаки девіантних форм поведінки, ознак агресивного відношення до оточуючих. Відсутні ознаки суїцидального ризику. Хоча у 13,6% з них відмічена наявність окремих ознак суїцидальної схильності.

За загальною сумою стенів проведеного нами дослідження курсанти відносяться до другого-третього рівня стійкості до бойового стресу, який в основному відповідає вимогам до бійців в умовах бойової діяльності. У той же час в групі курсантів також великі показники коефіцієнту варіації результатів (20-40%), хоч і менші за результати (20-65%) військовослужбовців. Таким чином, курсанти у своїй масі більш однорідний колектив, ніж група учасників АТО.

Висновки. Проведене дослід-

ження дозволяє констатувати, що курсанти за своїм психофізичним розвитком в цілому відповідають вимогам навчально-бойової діяльності, але ще недостатньо готові до виконання більш напружених у фізичному і, особливо, – психічному плані навантажень. Тільки 6 курсантів (13%) із числа досліджуваних показали психологічну стійкість до бойового стресу на першому рівні. Тому для претендентів до зачислення кандидатами у підрозділи ССО необхідна більш ґрунтовна спеціалізована психологічна підготовка.

Розроблення спеціальної програми психофізичної підготовки кандидатів у підрозділи ССО і буде метою наших **подальших досліджень**.

Література

- Абазов А.Б. Актуальные вопросы подготовки сотрудников специальных подразделений МВД / Абазов А.Б. // Теория и практика общественного развития. – 2014. – № 12. – С. 147–149.
- Актуальные проблемы огневой, тактико-специальной и профессионально-прикладной физической подготовки : сборник статей / М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Могилевский институт Министерства внутренних дел Республики Беларусь»; редкол.: Ю.П. Шкаплеров (отв. ред.) [и др.]. – Могилев : Могилев. институт МВД, 2014. – 432 с. ISBN 978-985-7088-17-1
- Афонін В.А., Кізло Л.М., Федак С.С. Психічний стан та результативність фізичної діяльності військовослужбовців / В. Афонін, Л. Кізло, С. Федак // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фізичної культури і спорту. – Л. : 2013. – Вип. 17. т. 2. – С. 10-15.
- Воронцов С. Влияние боевого стресса на морально-психологическое состояние военнослужащих США и Великобритании / С. Воронцов // Зарубежное военное обозрение. – 2005. – № 5. – С. 32–37.
- Инструкция по оценке функционального состояния организма военнослужащих и их устойчивости к боевому стрессу специалистами кабинетов медико-психологической коррекции окружных (флотских) госпиталей и групп психического здоровья соединений постоянной готовности // МО РФ, ГМУ, ВМЕДА: Санкт-Петербург, 2002. – 129 с.
- Коупленд Н. Психология и солдат / пер. с англ. А.Т. Сапронова и В.М. Катеринича. – 2-е изд. – М. : Воениздат, 1991. – 96 с.
- Chris McNab // Special forces extreme fitness. – New York, 2014, P.320.
- Лучшие психологические тесты профотбора и профориентации : описание и руководство к использованию / под ред. А.Ф. Кудряшова. – Петрозаводск : Петроком, 1992. – 318 с.
- Linda Robinson // Council Special Report No. 66 // The Future of U.S. Special Operations Forces. - New York, 2013, P.33.
- Макнаб К. Психологическая подготовка подразделений специального назначения / К. Макнаб ; пер. с англ. Ю. Бондарева. – М. : ФАИР_ПРЕСС, 2002. – 384 с.
- Романчук С.В. Підвищення морально-психологічної готовності військовослужбовців засобами рукопашного бою та єдиноборств // С.В. Романчук, О.Д. Гусак, О.М. Боярчук // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2014. – № 4. – С. 11–16.
- Романчук В.М. Удосконалення морально-психологічної готовності військовослужбовців засобами рукопашного бою / В.М. Романчук // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2014. – № 4. – С. 28-32.
- Романчук С.В. Зависимость психических состояний курсантов военно-учебного заведения от их уровня двигательной активности / С.В. Романчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. моногр. / за ред. С.С. Єрмакова. – Харків : ХХІІІ, 2007. – № 8. – С. 108-111.
- Старчук О.О. Критерії відбору з фізичної підготовки та психологічного тестування військовослужбовців для підрозділів сил спеціальних операцій / Старчук О.О., Пронтенко В.В. // Фізична підготовка особового складу Збройних сил, інших військових формувань та правоохоронних органів України: досвід, сучасність, проблеми та перспективи розвитку : матеріали наук.-метод. конф. 26-28 листопада 2014 р. – Київ : МОУ, 2014. – С. 96–101.

